

JERZY PAŚNIK (Warszawa)

Problematyka podziemnego sądownictwa wojskowego w korespondencji Komendanta Głównego ZWZ (AK) z rządem emigracyjnym

I. Jedną z cech polskiej rzeczywistości okupacyjnej było powołanie i funkcjonowanie — w ramach struktur obozu londyńskiego — zinstytucjonalizowanego podziemnego wymiaru sprawiedliwości.

W jego ramach podstawową rolę odgrywało sądownictwo wojskowe ZWZ (AK) i to nie tylko ze względu na stosunkowo szybkie zorganizowanie¹, ale również właściwość podmiotowo-przedmiotową. Należy zauważyć, że tak sama formuła organizacyjna, jak i zakres właściwości ulegały pewnym zmianom.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie korespondencji między gen. S. Roweckim i jego następcą — gen. T. Komorowskim a gen. K. Sosnkowskim i gen. W. Sikorskim w sprawie powołania, ustroju oraz właściwości Sądów Kapturowych i Wojskowych Sądów Specjalnych. Część tej korespondencji została ujawniona w dwóch pierwszych tomach wydanego przez „Studium Polski Podziemnej” w Londynie pięciotomowego zbioru pod nazwą *Armia Krajowa w dokumentach 1939 - 1945*. Niestety komitet redakcyjny nie podał kryteriów, jakimi się kierował w wyborze poszczególnych dokumentów, przy czym ostatni dokument dotyczący sądownictwa wojskowego pochodzi z 1942 r., chociaż wiadomo, że również po 1942 r. problematyka ta była przedmiotem korespondencji. Ponadto istnieje przypuszczenie, że w przypadku publikacji tekstu statutu Wojskowych Sądów Specjalnych nie została zachowana należyta staranność edytorska. W opublikowanym, w tomie II, tekście statutu dla oznaczenia funkcji gen. S. Roweckiego użyto zwrotu *Dowódca Armii Krajowej*, podczas gdy jego projekt, jak i późniejsze rozkazy syg-

¹ W. Sieroszewski podaje, że pierwsze sądy powstały już na wiosnę 1940 r. — zob. W. Sieroszewski, *Przyczynek do historii Wojskowych Sądów Specjalnych*, WIH III/50/66, s. 25.

nowane są tytułem *Komendant Sił Zbrojnych w Kraju*, który przytacza A. Kunert jako właściwy dla zatwierdzonego tekstu².

Niejasna jest również inna sprawa. Z opublikowanego w tomie II statutu wynika, że art. 6 (zdanie pierwsze) już w 1942 r. wprowadził wymóg jednomyślności sądu przy orzekaniu kary śmierci³. Potwierdza to również częściowo tekst depeszy nr 2380/7 wysłanej do gen. S. Roweckiego przez ppłka M. Protasewicza (zob. niżej dok. nr 6). Tymczasem emigracyjny historyk — J. Garliński — na podstawie kwerendy materiałów źródłowych „Studium Polski oPziemnej” ustalił, że wymóg jednomyślności został literalnie wprowadzony dopiero w styczniu 1944 r. w ostatecznej wersji statutu⁴. Również depesza nr 42 wysłana przez gen. S. Roweckiego do Londynu już po otrzymaniu zatwierdzonego tekstu statutu, sugerująca konieczność dokonania określonych zmian, zawiera *passus wyrok zapada większością głosów* (zob. dok. nr 11). Wszystko to sugerowałoby, że komitet redakcyjny opublikował ostateczny tekst statutu Wojskowych Sądów Specjalnych ze stycznia 1944 r. jako właściwy dla wersji z 1942 r.

Pozostałe cytowane dokumenty pochodzą ze zbioru korespondencji Komendanta Głównego ZWZ (AK) z Londynem, znajdującego się w Centralnym Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Również i ten zbiór nie jest kompletny, gdyż brak w nim co najmniej jednej depeszy z Londynu w sprawie sądownictwa wojskowego, jednak zachowana odpowiedź gen. S. Roweckiego pozwala na odtworzenie treści radiogramu.

Ogółem rezultatem kwerendy było odnalezienie 97 dokumentów, poruszających problematykę podziemnego sądownictwa. W związku z tym dokonano ich wyboru, przeznaczając do publikacji tylko te, które regulują podstawowe zagadnienia w tym względzie, rezygnując jednocześnie z cytowania depesz, dotyczących konkretnych osób i spraw karnych.

Mimo pewnych zastrzeżeń przedstawiona niżej korespondencja ma istotną wartość poznawczą nie tylko dla badaczy dziejów ruchu oporu, ale również i historyków prawa, gdyż ta tematyka nie doczekała się szerszego opracowania.

II. Źródłowy charakter niniejszego opracowania nakazuje chociażby skrótowe przedstawienie zarysu kształtowania się podstawowych rozwiązań sądownictwa ZWZ (AK).

Już w grudniu 1939 r. w przesłanej płk. S. Roweckiemu instrukcji gen. K. Sosnkowski polecił stosowanie represji zwłaszcza wobec zdrajców, nie wyjaśniając jednak trybu postępowania i jego form (zob. dok. nr 1). Można więc jedynie domniemywać, że sytuacje takie płk S. Ro-

² A. Kunert, *Wojskowe Sądy Specjalne ZWZ-AK 1940 - 1944*, 2/81, s. 122.

³ *Armia Krajowa w dokumentach 1939 - 1945*, t. 1, Londyn 1970, s. 151.

⁴ J. Garliński, *Polska w II wojnie światowej*, Londyn 1982, s. 220 - 221.

weeki miał rozwiązywać z pozycji Komendanta Okupacji — czyli wojskowego zwierzchnika sądowo-karnego. Po otrzymaniu tej instrukcji płk Rowecki przesłał do Paryża propozycję powołania w kraju sądów kapturowych. Jej treść jest nieznana, ale można przypuszczać, że zawierała ona już konkretne rozwiązania, gdyż odpowiedź gen. K. Sosnkowskiego zawierała już pewne uregulowania ramowe (zob. dok. nr 2), uszczegółowione w kolejnej depeszy (zob. dok. nr 3). Jednak jej ogólnikowość oraz tymczasowy charakter wywołały uzasadnione uwagi płk. S. Rowckiego, którym dał wyraz w samym meldunku nr 7 z marca 1940 r. (zob. dok. nr 4) i w załączonych do niego wytycznych do działań dywersyjno-sabotażowych⁵.

W odpowiedzi na te postulaty rząd wyraził zgodę na decentralizację sądów, lecz utrzymał zasadę zatwierdzania wyroków śmierci przez Delegata Rządu (zob. dok. nr 5), podtrzymując ją w uchwale Komitetu dla Spraw Kraju z dnia 16 kwietnia 1940 r. o zasadach współpracy Delegata Rządu z ZWZ⁶. Jednakże w miesiąc później zostały przesłane do kraju tekst *Kodeksu Sądów Kapturowych* oraz *Przepisy Materialne*, które stanowiły już pewną zwartą całość. Kodeks zawierał jednak szereg postanowień, które nie mogły być zrealizowane w praktyce⁷, a z kolei przepisy nie obejmowały szeregu czynów o wysokim stopniu społecznego niebezpieczeństwa.

Dlatego też w kwietniu 1942 r. gen. S. Rowecki zażądał z Londynu wyciągu z protokołu konferencji belgradzkiej, zawierającego postanowienia w sprawie sądów kapturowych⁸.

Posłużyły one do opracowania projektu statutu Wojskowych Sądów Specjalnych, który jako załącznik do meldunku nr 88, będącego uzasadnieniem celowości zmian, został wysłany do Londynu i po poprawkach oraz zatwierdzeniu przez gen. W. Sikorskiego był z pewnymi modyfikacjami stosowany aż do końca działalności AK.

Jednocześnie w trybie przewidzianym przez Kodeks ścigane były czyny zawarte w ustawodawstwie karnym II Rzeczypospolitej, tj. w k.k.w. (żołnierze AK) i rozdziale XVIII k.k. z 1932 r. Mimo znacznego — w porównaniu z kodeksem — dostosowania przepisów statutu do ówczesnych realiów — gen. S. Rowecki systematycznie przysyłał do Londynu propozycje zmiany przepisów statutu, dotyczących wymogu przewodniczenia sądowi przez audytora wojskowego (zob. dok. nr 8, 13 i 15), aprobaty wyroku śmierci przez Głównego Delegata Rządu (zob. dok. nr 8), wprowadzenia przewidzianych przez k.k.w. kar dodatkowych (zob. dok. nr

⁵ *Armia Krajowa*, s. 152.

⁶ Ibidem, s. 220; E. Duraczyński, *Kontrowersje i konflikty 1939-1941*, Warszawa 1977, s. 160.

⁷ W. Sieroszewski, o.c., s. 18-20, 20-26.

⁸ Depesza nr 86 Kaliny do Heczki z dnia 4 kwietnia 1941 r., CA MSW 686/3, s. 201.

- 9, 10 i 14) oraz zatwierdzenia statutu dekretem rządu (zob. dok. nr 11, 12).

Żaden z tych postulatów nie został zaakceptowany, co świadczyłoby o niezrozumieniu przez rząd emigracyjny wagi problemu podziemnego sądownictwa i wyjątkowo biurokratycznym podejściu do sprawy. Zamieszczone w poniższej dokumentacji teksty, pochodzące z Centralnego Archiwum MSW, publikowane są po raz pierwszy.

Nr 1

Instrukcja gen. K. Sosnkowskiego dla płk. S. Roweckiego z dnia 4 grudnia 1939 r.

c) W ramach dyrektyw, zdefiniowanych przez Rząd Polski, stosowanie represji względem osób podtrzymujących z okupantem stosunki towarzyskie, organizacyjne, aż do karania [...] [wg komitetu redakcyjnego — fragment nieczytelny — J.P.] w wypadku jawnej i oczywistej zdrady [...]⁹.

Nr 2

Depesza nr 972/8 gen. K. Sosnkowskiego do płk. S. Roweckiego z dnia 2 lutego 1940 r.

W odpowiedzi na wnioski w sprawie sądów kapturowych, podane przez emisariusza Konarskiego:

1) Zapewnić ochronę organizacji przez usuwanie niewątpliwie stwierdzonych szpiegów i prowokatorów.

2) Skład sądów kompletować z sędziów znajdujących się w kraju.

3) Wyroki ferować z wielką ostrożnością na podstawie niewątpliwych faktów i dowodów; ustalić dla okupacji jedną instancję sądową przy Komendzie Okupacji.

4) Wyrok skazujący na karę śmierci musi być zatwierdzony przez Komendanta Okupacji i przez reprezentację polityczną (Radę Główną)¹⁰.

Nr 3

Depesza nr 1380 gen. K. Sosnkowskiego do płk. S. Roweckiego z dnia 16 lutego 1940 r.

Dopuszczalne są akcje następujące:

a) Represje o charakterze moralnym lub demonstracyjnym przeciwko jednostkom wysługującym się okupantom lub zbyt w stosunku do nich uległym i przez to naruszającym jednolitą postawę społeczeństwa. Dóbr środków represyjnych zależy od warunków lokalnych oraz pomysłowości wykonawców. Może to być piętnowanie z imienia i nazwiska w

⁹ Armia Krajowa, s. 11.

¹⁰ Ibidem, s. 136; W. Sieroszewski: o.c., s. 3.

ulotkach, piętnowanie odpowiednimi znakami drzwi mieszkań, przyczepianie na ulicy w sposób niepostrzeżony piętnujących znaków do ubrań itd. Wykonywanie tego rodzaju czynności należy zlecić peryferiom stosunków organizacyjnych czyli środowiskom tzw. „przywieszonym”, opanowanym przez komórki organizacji ścisłej,

b) wykonywanie wyroków śmierci na notorycznych szpiegach i zdrajcach w myśl procedury ustalonej instrukcją o sądach (L. dz. 972/8 tjn. 40)¹¹.

Nr 4

Meldunek nr 7 płk. S. Roweckiego do gen. K. Sosnkowskiego z dnia 7 marca 1940 r.

Sądy kapturowe.

Jesteśmy w toku walki, na razie my wyczekując, a przeciwnik rozstrzeliwując, katując lub więząc nas. Jeżeli wchodzi w grę zdeklarowany szpieg, prowokator, to powinien dowódca właściwy mieć prawo jak wroga na polu walki, takiego kazać rozstrzelać. Metoda sądu do tego stopnia scentralizowanego na szczeblu okupacji jest niewykonalna. Niesposób, na przykład na Śląsku zestawiać akta i przekazywać je do Warszawy, aby tam zapadł wyrok. Trwałoby to tygodniami, gdy tymczasem szpiega trzeba już unieszkodliwić. Zresztą jest [to] również niewskazane z racji konspiracji (akta, przewód sądowy, świadkowie itp.). Dotychczas od czterech miesięcy likwidujemy w sposób bardzo oględny szkodników typu szpieg-prowokator, na wniosek komendantów wojskowych SZP (obecnie ZWZ), zatwierdzonych najmniej przez komendanta okręgu — i to jedynie, praktycznie biorąc, jest realne.

Można by to rozszerzyć, aby pro forma istniało przy komendantach okręgów coś w rodzaju sądu kapturowego, którego uchwałę zatwierdza sam komendant okręgu. Formą sądu przy Komendancie Okupacji, z zatwierdzeniem wyroków przez Komendanta i przez reprezentację polityczną można by zachować dla spraw niewojskowych, na przykład gdyby zaszła konieczność zlikwidowania Polaka, przyjmującego mandat polityczny czy społeczny wbrew stanowisku, określönemu przez nasz Rząd, lub zlikwidowania czołowej jednostki niemieckiej, co by wywołało represję. Proszę o akceptowanie obecnego systemu, jako jedynie możliwego, jeśli nie chcemy, aby w ogóle szpiedzy i prowokatorzy byli u nas bezkarni¹².

Nr 5

Instrukcja nr 3 gen. K. Sosnkowskiego dla płk. S. Roweckiego z dnia 8 kwietnia 1940 r.

¹¹ Ibidem, s. 130 - 131.

¹² Ibidem, s. 152 - 153.

5) Sprawy ogólne.

c) w sprawie sądów kapturowych podaję Wam tekst ostatniej uchwały Rządu (zał. 3). Sprawa decentralizacji tych sądów na obszary i ewentualne okręgi będzie ponownie rozpatrzona [...].

Załącznik nr 3

1) Wydawanie wyroków śmierci na przesładowców, zdrajców, szpiegów, prowokatorów należy do kompetencji specjalnych sądów, które są powoływane:

a) przy Komendantach Okupacji, obszarów i okręgów ZWZ dla przestępstw popełnionych w szeregach organizacji wojskowej;

b) przy Delegatach Okręgowych i przy Delegacie Głównym Rządu dla przestępstw popełnionych przez osoby nie wchodzące w skład organizacji wojskowej oraz przez osoby spośród aparatu okupantów; tam gdzie delegatury nie istnieją, funkcje sądu przy Delegacie pełni sąd wojskowy.

2) Każdy wyrok śmierci wymaga zatwierdzenia przez Delegata Rządu odpowiedniej instancji, o ile delegat taki istnieje.

3) Wyroki śmierci, przewidziane w punkcie 1, 2 wykonuje ZWZ.

4) Postanowienia powyższe nie ograniczają wymiaru sprawiedliwości wewnątrz stronnictw w stosunku do ich własnych członków¹³.

Nr 6

Depesza nr 2380/7 płk. M. Protasewicza do gen. S. Roweckiego:

Wojskowe Sądy Specjalne.

Zasady Wojskowych Sądów Specjalnych, przedstawione w meldunku 88, Naczelný Wódz zatwierdził z pewnymi zmianami. Tekst po uwzględnieniu zmian w poszczególnych artykułach jest następujący:

Artykuł 1, drugi ustęp: właściwości powyższych sądów podlegają ponadto wszystkie sprawy o przestępstwa godzące bezpośrednio w bezpieczeństwo Armii Krajowej.

Artykuł 2. Wojskowy Sąd Specjalny przy Dowódcy Armii Krajowej rozpoznaje sprawy, wyraźnie temu sądowi zlecone.

Artykuł 4, trzecie zdanie: Przewodniczącego Sądu, który musi być sędzią w znaczeniu ustawy o ustroju sądownictwa, wyznacza właściwy Komendant.

Artykuł 6, ustęp pierwszy i drugi: Wyrok zapada po wspólnej naradzie sędziów bezwzględną większością głosów. Wyrok orzekający karę śmierci — jednogłośnie. Jeżeli sąd uzna oskarżonego winnym szczególnie niebezpiecznego przestępstwa, które ustawą uznane jest za zbrodnię, wówczas można wymierzyć karę śmierci, choćby w obowiązujących przepisach przestępstwo nie było zagrożone tą karą. W tym wypadku wyrok wymaga aprobaty Głównego Delegata Rządu. Ten sam artykuł otrzymał jako

¹³ Ibidem, s. 189.

końcowe nowe zdanie: Uzasadnienie wyroku pozostaje w aktach do wyłącznej wiadomości członków sądu oraz Głównego Delegata Rządu, jeżeli tego zażąda.

Reszta artykułów bez zmian.

Określenia w meldunku 88: „Siły Zbrojne w kraju” oraz „Komendant Sił Zbrojnych w Kraju” zastąpione zostały określeniem „Armia Krajowa” i „Dowódca Armii Krajowej”.

Zasady te, przedstawione przez pana Generała jako Statut Wojskowy Sądów Specjalnych, nie zostały jeszcze zalegalizowane i nie uzyskały dotąd mocy dekretu ¹⁴.

Nr 7

Depesza nr C-832 gen. S. Roweckiego z dnia 7/19 października 1942 r.

Proszę wstrzymać wydanie dekretu o Wojskowych Sądach Specjalnych, nadesłanego załącznikiem 2380 nr 3/42 ¹⁵.

Nr 8

Meldunek nr 157 gen. S. Roweckiego z dnia 10 października 1942 r.

Proszę o skreślenie zmiany wprowadzonej:

a) do art. 4 zdanie trzecie statutu Wojskowego Sądu Specjalnego, w szczególności określenia słów: „który musi być sędzią, w znaczeniu ustawy o ustroju sądownictwa” i o przywrócenie pierwotnego brzmienia tego zdania,

b) do art. 6 ustęp drugi, w szczególności określenia słów: „w tym wypadku wyrok wymaga aprobaty Głównego Delegata Rządu,

c) o uzupełnienie wstawionego zdania końcowego art. 6 przez dodanie po słowach: „do wyłącznej wiadomości członków sądu”, słów: „właściwego komendanta ...”.

Do a): zrealizowanie tego postanowienia jest niemożliwe, wobec braku na terenie kraju dostatecznej ilości sędziów, odpowiadających warunkom dekretu o ustroju Sądów Wojskowych. Nawet dostarczenie sędziów przez centralę nie usunie trudności. W obecnej sytuacji bowiem zalegalizowanie nowych ludzi w takich okęgach, jak Śląsk, Poznańskie, Pomorze, Wilno, bądź ukrycie ich bez zalegalizowania i działanie z ukrycia jest prawie wykluczone.

Do b): aprobowanie wyroków śmierci przez Głównego Delegata Rządu wymaga doręczenia mu wyroku wraz z uzasadnieniem oraz aktami sprawy. Warunki konspiracji nie pozwalają na przerzucenie akt do Warszawy ze wszystkich okęgów, a zwłaszcza z położonych poza strzeżonymi kordonami Generalnej Guberni. Niezależnie od tego przerzucenie akt

¹⁴ CA MSW 686/13, s. 104 - 105.

¹⁵ CA MSW 686/8, s. 104.

z oddalonych okręgów, a zwłaszcza położonych na terenach włączonych do Rzeszy; bądź na terenie byłej okupacji sowieckiej uczyniłoby represję karną stosowaną przez WSS całkowicie problematyczną, wobec konieczności wyczekiwania z wykonaniem wyroku na decyzję Delegata Rządu. W tym okresie sprawca miałby możliwość kontynuowania swej groźnej dla sprawy działalności przestępczej. Ponieważ sytuacja tego rodzaju jest w naszych warunkach nie do pomyślenia, niezbędne byłoby likwidowanie przestępców, tj. zdrajców, prowokatorów, donosicieli w drodze samoobrony, bez postępowania sądowego i wyroku. Wymiar sprawiedliwości w naszych warunkach musi być szybki, aby był realny. Powolność represji zwiększy ofiary, umożliwi przestępcy zmianę terenu działania. Przede wszystkim zaś zatwierdzenie wyroków Sądów Wojskowych należy do obowiązków osób wojskowych, a nie cywilnych, że wspomnę o zatwierdzeniu wyroków śmierci, zapadających w postępowaniu doraźnym — nawet przeciwko osobom cywilnym w sprawach o przestępstwa poddane właściwości Sądów Wojskowych — art. 385, 400, 403 K.W.P.K. — oraz w postępowaniu przed sądami wojennymi (art. 424 KWPK). Sytuacja okupowanego kraju jest ponadto bardzo podobna do sytuacji obszaru warownego, lub rejonu umocnionego, zamkniętego przez nieprzyjaciela, w których wyroki śmierci zatwierdza najwyższy znajdujący się tam dowódca wojskowy (art. 424 paragraf 2 KWPK).

Do c): przeznaczenie uzasadnienia wyroku do „wyłącznej wiadomości członków sądu oraz Głównego Delegata Rządu”, bez wzmianki o właściwym Komendancie, budzi zasadnicze zastrzeżenia.

— Przedstawiając powyższe, melduję, że wobec niemożności pozostawienia okręgów wojskowych bez wymiaru sprawiedliwości, będę go wykonywał na zasadach statutu przesłanego Centrali za nr 88, zatwierdzonych przez Naczelnego Wodza z dnia 17/20.II.42 i stosowanych na obszarze całego kraju prawie od razu ¹⁶.

Nr 9

Depesza nr 987 (część I - II) gen. S. Roweckiego do Naczelnego Wodza z dnia 17 listopada 1942 r.

Część I i II

Naczelnny Wódz

W ślad za 832 oraz meldunkiem 1951 i za 2380/7. Poprawki do Statutów Wojskowych Sądów Specjalnych. Zdarzają się liczne przypadki, w których Wojskowe Sądy Specjalne nie znajdując podstawy do wymierzenia kary śmierci z uwagi na mniejszą wagę popełnionego przestępstwa zawieszają postępowanie, ponieważ dochodzą do wniosku, że najsurowszą karą, jaką należałoby wymierzyć, jest kara pozbawienia wolności. Ponie-

¹⁶ CA MSW 686/4, s. 76 - 77.

waż wykonanie kary pozbawienia wolności jest w obecnych warunkach niemożliwe, powyższy wynik postępowania sądowego sprawia, zwłaszcza na sprawcy, wrażenie bezkarności. Celem zapobieżenia temu stanowi rzeczy oraz wobec konieczności zaostrzenia represji karnej zamierzam stosować względem oskarżonych kary dodatkowe, przewidziane w wojskowym kodeksie karnym. W związku z tym proszę o telegraficzne wyrażenie zgody na stosowanie kar dodatkowych według kodeksu karnego wojskowego oraz unormowanie dekretem statutu Wojskowych Sądów Specjalnych wraz z proponowanymi zmianami.

Projekt zmian. Wprowadza się nowy artykuł 7:

1) Jeśli sąd uzna oskarżonego winnym przestępstwa, za które zdaniem sądu należałoby wymierzyć jako najsurowszą karę pozbawienia wolności, wówczas postanowieniem zawiesi postępowanie.

2) W przypadku, w którym sąd uzna to za niezbędne, wymierzy wyrokiem karę pozbawienia wolności oraz zastosuje względem oskarżonego karę dodatkową w myśl zarządzenia kodeksu karnego wojskowego.

3) Jednocześnie sąd wstrzyma wykonanie kary pozbawienia wolności do czasu uruchomienia jawnego wymiaru sprawiedliwości.

Ponadto proszę o skreślenie punktu c z art. 3 ust. 2 statutu oraz słów „bądź wniosku o zawieszenie postępowania” z art. 4 ust. 1, a wreszcie o dodanie w art. 15 słów „oraz akta spraw, w których wstrzymano wykonanie wyroku”.

Dotychczasowy ust. 3 artykułu oraz zdanie ostatnie ust. 4 art. 6 o treści „wyroki nie ulegają zaskarżeniu” staje się artykułem 8. Dotychczasowe artykuły 7 - 13 stają się artykułami 9 - 15¹⁷.

Nr 10

Depesza nr 1092 gen. S. Roweckiego do Naczelnego Wodza z dnia 14 grudnia 1942 r.

Naczelnny Wódz

W depeszy z dnia 17.11. prosiłem o telefoniczne wyrażenie zgody na stosowanie przez Wojskowe Sądy Specjalne kar dodatkowych, przewidzianych w kodeksie karnym wojskowym. Ze względu na wagę i pilność przedstawionego zagadnienia aktualne wypadki zmuszają mnie do ponowienia powyższej prośby¹⁸.

Nr 11

Depesza nr 42 (część I i II) gen. S. Roweckiego z dnia 6 stycznia 1943 r.

Na 407/42

¹⁷ CA MSW 686.8, s. 175 - 176.

¹⁸ Ibidem, s. 229.

Ad 1: 4.X.1679/42 zatwierdził zasady Wojskowy Sąd Specjalny odpowiednim dekretem. Po przygotowaniu miał być nam przysłany. 5071/42 Centrala podaje, że Statut W.S.S. obecnie nie może być wydany w formie dekretu. Uważam wydanie Statutu W.S.S. w formie dekretu za rzecz niezbędną i proszę przy pełnym uwzględnieniu mego pisma nr 157 — 16.X.42 przedstawić sprawę w tym sensie Naczelnemu Wodzowi.

Ad 3: Stosowanie degradacji jest w obecnych naszych warunkach niezbędne. Dzięki bowiem jej normalnemu znaczeniu w chwili obecnej, a praktycznemu posunięciu okupanta, kara ta niewątpliwie oddziałła we właściwy sposób zarówno na skazanego, jak i zapobiegawczo na osoby, które by się mogły znaleźć w kolizji ze Statutem W.S.S. i rozkazami Naczelnego Wodza.

Dlatego też, jeśli byście nie mogli przeprowadzić realizacji degradacji według mego 987/-17.XI.42, proponuję rozwiązanie powyższego: do art. 1 ust. 2 dodać „lub będące działaniem na ich szkodę”. Artykułowi 6 dać następujące brzmienie: „Art. 6 — wyrok zapada po wspólnej naradzie sędziów bezwzględna większością głosów. Jeśli Sąd uzna oskarżonego winnym szczególnie niebezpiecznego przestępstwa, wówczas może wymierzyć karę degradacji lub karę śmierci i degradacji, choćby w obowiązujących przepisach przestępstwo nie było zagrożone taką karą”.

Część II Nr 42

Uważam stosowanie kary degradacji przy wyroku śmierci jako zwykłą konsekwencję zastosowania najwyższego wymiaru kary usuwającego zasądzonego jako szkodliwego dla narodu poza nawias życia i społeczności.

Również w tych wypadkach, gdy nie zachodzi konieczność zastosowania kary śmierci, a oskarżony z uwagi na niskie pobudki swego postępowania lub dużą jego szkodliwość dla organizacji Sił Zbrojnych w kraju, winien być pozbawiony swego stopnia wojskowego.

Uważam za konieczne stosowanie w wyrokach degradacji jako kary głównej. Doręczenie zasądzonemu wyroku na piśmie lub ustne zawiadomienie przez bezpośredniego przełożonego, usuwa niebezpieczeństwo dekonspiracji Sądu, a podawanie treści wyroków do wiadomości członków organizacji wywoła niewątpliwie skutek dodatni¹⁹.

Nr 12

Depesza nr 209 gen. S. Roweckiego do Naczelnego Wodza z dnia 15 lutego 1943 r.

Proszę Pana Generała o polecenie załatwienia sprawy zatwierdzenia zmiany Statutu Wojskowego Sądu Specjalnego i zalegalizowanie tego

¹⁹ CA MSW 686/9, s. 26 - 27.

statutu, przedstawionego w depeszy z dnia 17.11.42 r. nr 987 i z dnia 6.01.43 r. nr 42.

Sprawa powyższa jest nadzwyczaj pilna dla Sił Zbrojnych w Kraju ²⁰.

Nr 13

Depesza nr 694 gen. S. Roweckiego z dnia 4 maja 1943 r.

Na 854

Wykonanie postanowienia, że przewodniczący sądu musi być oficerem — audytorem, sędzią sądu powszechnego lub osobą odpowiadającą warunkom wymaganym przez prawo o ustroju sądów wojskowych na oficerów audytorów itd. [jest] niemożliwe do zrealizowania. Jak meldowałem nr 157/42, [...] kraj nie dysponuje obecnie dostateczną ilością ludzi, którzy by odpowiadali tym warunkom. Z tej przyczyny prosilem o pozostawienie doboru osób na stanowisko przewodniczącego sądu właściwym Komendantom i prośbę tę zdecydowanie podtrzymuję. Wprowadzenie powyższego ograniczenia do statutu Wojskowych Sądów Specjalnych zajmuje działalność większości sądów i doprowadzi do nieuniknionego stosowania obrony koniecznej bez postępowania i wyroku sądów, gdyż bezpieczeństwo ludzi i pracy musi być chronione przed przestępczymi jednostkami. W tych warunkach proszę o przywrócenie pierwotnego brzmienia art. 6 statutu i pozostawienia uznania właściwemu Komendantowi wyznaczenia przewodniczących i sędziów W.S.S. Poza tym brzmienie zdania drugiego § ust. 1 zniekształcone. Proszę o powtórzenie treści § ust. 1 ²¹.

Nr 14

Depesza nr 695 gen. S. Roweckiego z dnia 4 maja 1943 r.

Utrzymanie dyscypliny na należytych poziomach w obecnych wyjątkowych warunkach zmusza do stosowania wyjątkowych środków, które by umożliwiły szersze spełnienie ich zadań, ponieważ orzekanie kary degradacji przez W.S.S. okazuje się niemożliwe do zrealizowania, jak to wynika z 5071/42 i 854 z pty 1050/43, a dyscyplinowanie podobnymi środkami uważam za nieuniknione. Proszę o spowodowanie wydania niżej przedstawionego dekretu i wyrażenia zgody na poddanie właściwości W.S.S. czynów stanowiących działanie na szkodę AK. Szybkie unormowanie poruszonych zagadnień jest niezbędne w warunkach pracy w kraju, gdyż wydawanie orzeczeń sądów nie pociąga za sobą żadnej zmiany w sytuacji oskarżonego, powoduje lekceważenie tego rodzaju orzeczeń, podrywa autorytet władz i mija się z celem utrzymania dyscypliny. Dekret Prezydenta R.P. z dn. ... o zmianie dekr. Prezydenta R.P. z 12.III.37 r.

²⁰ Ibidem, s. 129.

²¹ Ibidem, s. 332.

o służbie wojskowej oficerów. Na podstawie art. 63 ust. (1) i art. 79 ust. (2) ustawy konstytucji stanowią co następuje: art. 1 w dekrete Prezydenta R.P. z 12.III.37 o służbie wojskowej oficerskiej DzURP Nr 20 poz. 128) wprowadza zmiany następujące:

1) Do art. 20 § 1 dodaje się p-t (w brzmieniu f) popełnione przestępstwa, na które w myśl obowiązujących przepisów prócz kary zasadniczej można wymierzyć też karę dodatkową wydalenia z wojska lub marynarki wojennej lub wydalenia z korpusu oficerów, jeśli wszczęte z tego powodu w okresie trwania wyjątkowych okoliczności wywołanych wojną postępowanie karno-sądowe zostało po stwierdzeniu winy oficera zawieszone wskutek niemożności wykonania kary pozbawienia wolności. O pozbawieniu stopnia z mocy samego prawa, o skreśleniu z ewidencji oficera zawiadamia oficer upoważniony przez Naczelnego Wodza (dowódcę).

2) W art. 20 § 2 wstawia się lit. „f)” w wierszu drugim po lit. „d)” i wierszu siódmym po lit. „c)”.

Art. 2. Wykonanie dekretu niniejszego porucza się Ministrowi Obrony Narodowej.

Art. 3. Dekret niniejszy wchodzi w życie z dniem ogłoszenia ²².

Nr 15

Depesza nr 949 gen. S. Roweckiego z dnia 9 czerwca 1943 r.

Proszę o zatwierdzenie artykułu 4 ustęp 2, zdanie drugie w brzmieniu: „Przewodniczącego Sądu, który powinien być prawnikiem, o ile możliwości oficer, oraz sędziów wyznacza właściwy komendant”.

Jak meldunek za nr 157/42, 694/43 kraj nie dysponuje obecnie dostateczną ilością osób, które odpowiadałyby kwalifikacjom, jakie stawia dla Przewodniczących rozkaz nr 854.

W tym stanie rzeczy rozwiązanie tej kwestii widzę jedynie w zatwierdzeniu powyższego sformułowania; zawiera ono jednocześnie wytyczne, które wiążą właściwych Komendantów przy wyznaczaniu Przewodniczących Sądu ²³.

Nr 16

Meldunek operacyjny nr 220 za czas 1 marca — 31 sierpnia 1943 r. gen. T. Komorowskiego do Naczelnego Wodza z dnia 11 września 1943 r.

Zagadnienie istotne w akcji KWP, a mianowicie w konspiracji, wymiar sprawiedliwości został uregulowany następująco:

1) Wojskowe Sądy Specjalne rozpracowują sprawy podpadające pod ich ustalone już kompetencje i według przepisane go trybu, a mianowicie:

²² Ibidem, s. 332 - 333.

²³ Ibidem, s. 452.

a) wykroczenia popełnione przez żołnierzy sił zbrojnych w kraju.

2) Pozostałe sprawy rządowe rozpatrują cywilne sądy specjalne powołane przez Okręgowego Delegata Rządu i im podlegającym przedstawicielowi i ODR przy KWP przysługującym prawo kierowania spraw do tych sądów; wykonywanie wyroków tych sądów jest obowiązkiem organów wykonawczych. Komendanci okręgowi zwracają się do Okręgowego Delegata Rządu o utworzenie cywilnych sądów specjalnych oraz przyjdą im z pomocą w utworzeniu organów potrzebnych do wykonania wyroków. Na prośbę ODR (Okręgowy Delegat Rządu) mogą pomóc wypadki [?] w wykonywaniu wyroków do czasu utworzenia cywilnych organów egzekucyjnych.

3) Sprawy o wykroczeniu mniejszej wagi przeciw zasadom oporu wobec okupanta rozpatrują „Komisje sądzące walki podziemnej”, pracą których kieruje przedstawiciel okręgowego delegata rządu w okręgach KWP. „Komisje sądzące” powstałe w siedzibie komendy okręgu i ważniejsze ośrodki miejskie, wyznaczone w porozumieniu komendy okręgu z okręgowym sądem głównego delegata rządu. O utworzeniu KWP społeczeństwo polskie powiadomione zostało w specjalnej odezwie z 5.VII.43 podpisanej przeze mnie i przez pełnomocnika na kraj Rzeczypospolitej (załącznik 1). O działalności KWP informujemy społeczeństwo w formie następujących publikacji:

Komunikaty KWP zarówno bojowe, jak i z przebiegu akcji oporu społeczeństwa obwieszczają

1) o wyrokach śmierci sądów specjalnych, cywilnych i wojskowych,

2) o wykonaniu Komisji Sądzącej Walki Podziemnej:

— zarządzenia akcji z zakresu oporu społeczeństwa,

— odezwy KWP do społeczeństwa. Proszę o ogłoszenie komunikatów KWP przez radio i prasę w „307”²⁴.

Nr 17

Depesza nr 1799 gen. T. Komorowskiego z dnia 23 października 1943 r.

Proszę ponownie o spowodowanie załatwienia projektów:

1) Dekretu Prezydenta R.P.:

b) Zmian w dekreście Prezydenta RP o służbie wojskowej oficerów [...]²⁵.

Nr 18

Depesza nr 2081 (część II) gen. T. Komorowskiego z dnia 15 grudnia 1943 r.

²⁴ CA MSW 686/5, s. 339 - 340.

²⁵ CA MSW 686/11, s. 106.

6) Żołnierze AK, którzy mimo zakazu będą nadal należeli do nieuznawanych przez Dowódcę AK organizacji wojskowych, zostaną pociągnięci do odpowiedzialności sądowo-karnej ²⁶.

Nr 19

Depesza nr 2125 gen. T. Komorowskiego z dnia 29 grudnia 1943 r.

Praktyka narzuca konieczność przyznania właściwym komendantom prawa zatwierdzania postanowień WSS, zawieszające[go] postępowanie na równi z wyrokiem.

W związku z tym proszę o zatwierdzenie zmiany art. 8 statutu WSS w następującym brzmieniu:

Art. 8 Przewodniczący przesyła wyrok skazujący bądź uniewinniający lub postanowienie zawieszające postępowanie wraz z aktami sprawy właściwemu komendantowi do zatwierdzenia orzeczenia. [fragment tekstu nierozszyfrowany] właściwy Komendant wyznacza nowy zespół sądzący, którego orzeczenie nie wymaga zatwierdzenia ²⁷.

²⁶ Ibidem, s. 195.

²⁷ Ibidem, s. 208. Należy przypuszczać, że nierozszyfrowany fragment tekstu depeszy dotyczy postępowania w wypadku niezatwierdzenia orzeczenia WSS przez właściwego Komendanta.